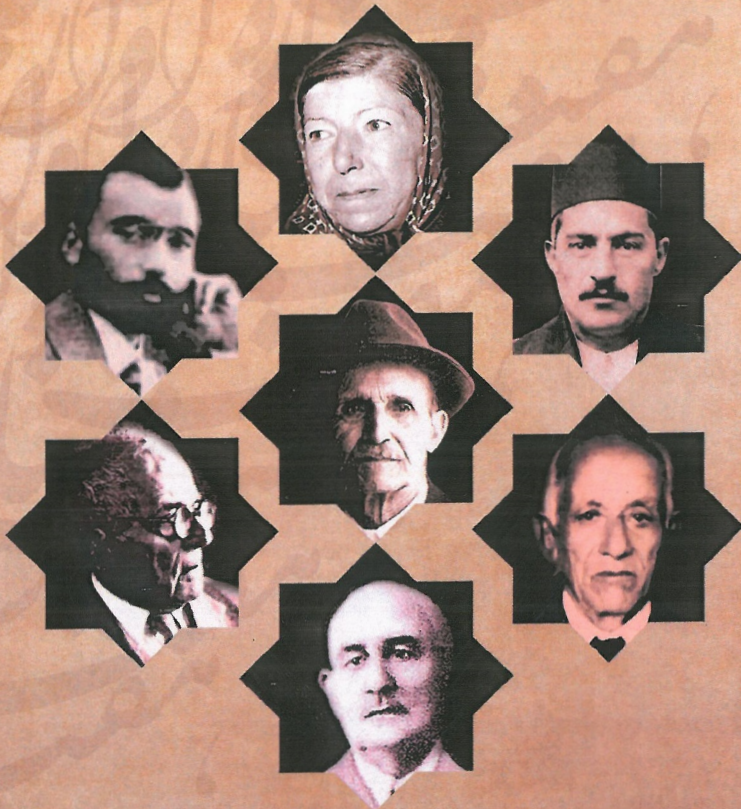

همفزه: شماره اول و دوم : سبک لهرنی

نویسنده: مرتضی غزنوی
بهار ۹۹

بنام خدا

هفت ستاره آواز کلاسیک ایرانی

گردآورنده: مرتضی غزنوی

دریغا که بی ما بسی روزگار

بروید گل و بشکفد نوبهار

بسی تیر و دی ماه و اردیبهشت

برآید که ما خاک باشیم و خشت

(سعدی)

- موتو، موسیقی دان ژاپنی، معتقد است موسیقی یعنی همیشه در حال یادگیری بودن

- به یاد داشته باشید که هنرمند یا آوازخوان همراه صدایش، خودش را هم عرضه می‌کند.

شهر خالی ست ز عشاق مگر از طرفی

دستی از غیب برون آید و کاری بکند

(حافظ)

سخن گفته شد گفتنی هم نماند
من از گفته خواهم یکی با تو رواند

سخن هر چه گویم هم گفته اند
بروباغ دانش هم رفته اند

(فروسی)

خودشناسی

جمال شناسی

ذوق و خلاقیت

تجزیه و تحلیل

نظم پذیری

آموزش

نگرش

کمال یابی

فهرست مطالب

گفتار آغازین..... ۱

الف - سبب تألیف ۱

ب - تقدیم و تقدیر ۵

ج - سخنی با خوانندگان کتاب و راهنمای استفاده از آن ۶

د - نگاهی به ردیف موسیقی ایران ۱۳

ه - اهداف و اهمیت برنامه‌های پژوهشی ۱۷

و - هفت دستگاه و پنج آواز به روایت زنده‌یاد عبدالله دوامی ۱۹

فصل اول - عبدالله خان دوامی.....

الف - زندگی‌نامه ۳۰

ب - آثار و صفحات و سفرهای هنری ۳۴

ج - نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران و معاشران دوامی ۳۵

د - ویژگی‌های ردیف آوازی عبدالله دوامی ۴۴

ه - تحلیل ردیف دوامی (آواز) ۵۱

و- نتیجه‌گیری ۶۰

فصل دوم - میرزا سید احمدخان ساوه‌ای.....

الف - زندگی‌نامه میرزا احمد ساوه‌ای (۱۲۳۱ - ۱۳۱۰) ۶۷

ب - آثار و سفرها و صفحات ماندگار سید احمد ۶۹

ج - نقل قول و نظر اساتید موسیقی درباره آواز سید احمد ۷۰

- د - ویژگی‌ها و نکات تخصصی آواز سید احمد ۷۱
- ه - تحلیل آواز چهارگاه از نظر عروضی و تزیینات آوازی ۷۳
- و - نتیجه‌گیری ۷۵

فصل سوم - ابوالحسن اقبال آذر

- الف - زندگی‌نامه (۱۲۴۶ - ۱۳۴۹) ۸۱
- ب - آثار و صفحات، همراهان و معاشران و سفرها و برنامه‌های اقبال ۸۶
- ج - نظرات و خاطراتی از اساتید و صاحب‌نظران درباره اقبال و عقاید هنری و توصیه‌های اقبال ۸۸
- د - ویژگی‌های آوازی اقبال ۹۴
- ه - تحلیل آواز سه‌گاه (درآمد) ۹۶
- و - نتیجه‌گیری ۹۷

فصل چهارم - حسینعلی مصفای تفرشی (نکیسا)

- الف - زندگی‌نامه حسینعلی خان مصفا (معروف به نکیسا ۱۳۵۵ - ۱۲۶۱) ۱۰۷
- ب - آثار و صفحات باقی‌مانده و معاشران نکیسا ۱۰۹
- ج - نظرات و نقل‌قول‌ها از منظر صاحب‌نظران فرهنگی و هنری ۱۱۱
- د - ویژگی آواز (زیباشناختی آواز نکیسا) ۱۱۳
- ه - تحلیل آواز شور از نقطه‌نظرهای عروضی ۱۱۶
- و - نتیجه‌گیری ۱۲۱

فصل پنجم - قمرالملوک وزیری

- الف - زندگی نامه ۱۲۵
- ب - آثار و صفحات و برنامه‌های قمر ۱۳۲
- ج - نظر اساتید و کارشناسان و معاشران قمر ۱۳۵
- د - ویژگی‌های آواز قمر ۱۴۱
- ه - تحلیل آواز افشاری از سلسله آوازهای قمرالملوک وزیری ۱۴۶
- ه - نتیجه‌گیری ۱۵۰

فصل ششم - طاهرزاده

- الف - زندگی نامه هنری سیدحسین طاهرزاده ۱۵۵
- ب - آثار و صفحات و سفرها و معاشران طاهرزاده ۱۵۷
- ج - نظرات و نقل قول‌های اساتید و کارشناسان ۱۵۸
- د - ویژگی‌های آواز ۱۵۹
- ه - تحلیل و بررسی آواز همایون ۱۶۲
- و - نتیجه‌گیری ۱۶۶

فصل هفتم - سلیمان امیر قاسم‌خانی ملقب به امیر قاسم‌خانی.....۱۷۲.

- الف - زندگی نامه ۱۷۳
- ب - آثار دو دوره ضبط و صفحات باقیمانده از سلیم‌خانی ۱۷۶
- ج - نقطه نظرات و نقل قول‌هایی از کارشناسان و محققان ۱۸۰
- د - ویژگی‌های آواز سلیم‌خانی ۱۸۵

ه - تحلیل بررسی نمونه‌هایی از آواز شور ۱۸۹

و - نتیجه‌گیری ۱۹۳

ز - تک‌بیتی‌های موردعلاقه سلیم‌خان در سه‌گاه ۱۹۷

ک - نت‌نویسی دو اجرای آواز ابوعطای امیرقاسم‌خانی ۲۰۳

..... گفتار پایانی

الف - گفت‌وگو با استاد مجید کیانی ۲۰۹

ب - مصاحبه با رادیو فرهنگ ۲۳۲

ج - شرحی بر ادوار و ایقاع ۲۳۴

د - تصاویر ۲۴۲

د - منابع و مآخذ ۲۵۵

به هنر کوش که دیبای هنر
هیچ بافنده به بازار نداشت

هیچ دانی چه کسی گشت استاد
آنکه شاگرد شد و عار نداشت
(پروین اعتصامی)

گفتار آغازین

الف. سبب تألیف

خدا را محتسب ما را به آواز دف و نی بخش

که ساز شرع از این افسانه بی قانون نخواهد شد
(حافظ)

حدود سال‌های (۱۳۵۶ - ۱۳۵۵) تصمیم گرفتم، ردیف‌های آوازی را فرا بگیرم ولی به‌خاطر شرایط سیاسی و اجتماعی آن روزهای ایران و مشکلات شخصی، عملاً نتوانستم تا چند سالی به این آرزوی دیرینه خود جامه عمل بپوشانم. با وجودی که در آن دوران، ردیف‌های محمود کریمی را در اختیار داشتم ولی نتوانستم با صدای این استاد ارتباط برقرار کنم. با این حال مراحمی را با مدرسین متعددی گذراندم.

تا اینکه در سال ۱۳۷۰ خدمت زنده‌یاد رضوی سروسنانی رسیدم و تا سال ۱۳۷۴ نزد ایشان آواز را تحصیل نمودم، با وجودی که یک دوره ردیف را با استاد گذرانده

بودم، متوجه شدم که تازه ابتدای راه هستم و باید آموخته‌های خود را در زمینه‌های دیگر موسیقی آوازی نیز تکمیل نمایم؛ بدین جهت به دنبال استادی می‌گشتم که مرا با آوازخوانان قدیم آشنا کند و این امر در آن روزها به سادگی میسر نبود. تا اینکه در آموزشگاه آقای علی بی‌غم در نارمک تهران موقعیتی فراهم آمد، نگارنده هنرجویان آواز. وهمزمان، سنتور را هنرمند گرامی ماهیار تمسکنی در آن آموزشگاه آموزش می‌دادند. ایشان شاگرد استاد کیانی بودند و پیشنهاد کردند که یک روز نزد استاد مجید کیانی بروید و در این زمینه با ایشان مشاوره نمایید. نظر ایشان به عنوان یک استاد مسلم، که موسیقی قدیم و جدید ایران را به خوبی می‌شناسند مؤثر و برای اهل موسیقی قطعی و متقن است. در ضمن استاد هر چه در این زمینه لازم باشد، باشمادرمیان می‌گذارند.

حضرت حافظ فرماید:

به می سجاده رنگین کن گرت پیرمغان گوید

که سالک بی‌خبر نبود ز راه و رسم منزل‌ها

نصیحتی کنت بشنو و بهانه مگیر

هر آنچه ناصح مشفق گویدت بپذیر

در آبانماه پاییز سال ۱۳۷۵ بود با مؤسسه استاد مجید کیانی تماس گرفتم. از خوش‌اقبالی، استاد پاسخگو بودند. پس از سلام و احوال‌پرسی، انرژی و آرامشی در کلامشان بود که گویی ارتباط و اتصال شاگرد و معلم از همان لحظه اول برقرار شد آن هم ارتباطی از نوع شهودی؛ همان روز خدمت ایشان و بنده را به گرمی به

حضور پذیرفتند. وقار و محبت و سادگی مختص به خودشان، برایم جالب بود. این رفتار و منش را در کمتر معلمی دیده بودم. پس از مشاوره، بنده را به کلاس دعوت کردند. زمانی که هنرجویان ایشان، درس پس می‌دادند و درس می‌گرفتند، را به دقت زیر نظر داشتم. ساعت کلاس تمام شده بود و گفتند حالا نوبت شماست. با خود گفتم:

من که باشم که بر آن خاطر عاطر گذرم

لطف‌ها می‌کنی ای خاک درت تاج سرم
(حافظ)

شعری بدین مضمون (روزی که کلک تقدیر در پنجه قضا بود، در سه‌گاه) از قبل آماده کرده بودم. استاد گفتند صدای ساخته و پرداخته‌ای دارید. پس از توضیح کامل ایشان، همه ایرادهایی که از بیان کلمات، موسیقی، معنی شعر، صدادهی، فواصل و غیره داشتم را گوشزد کردند و حدود یک ساعت وقت گذاشتند و به قول قدیمی‌ها، نکته‌هایی که در آن مجلس جنون می‌رفت و رای قیل و قال مسئله بود. گفتند شما این‌ها را می‌دانید ولی یادتان رفته و من به شما کمک می‌کنم تا یادتان بیاورم؛ زیرا در قدیم آموزش بین معلم و شاگرد دوطرفه بوده است و مسائل دیگر. در نهایت بلند پروازی کرده، در دل گفتم حافظ فرماید:

یاد باد آنکه نهانت نظری با ما بود رقم مهر تو در چهره ما پیدا بود
سپس برای بنده هم روشن شد، پیش از آنکه روح و روان آدمی به اسارت تن
درآید، گویی شاگرد ایشان بودم و اکنون که نعمت ملاقات فرارسیده، آشنایی‌های

دیرین هم تداعی می‌شود. بالاخره کلاس بنده را روزهای شنبه ساعت هشت تعیین کردند.

تا حدود پنج الی شش جلسه کارم این بود که سر کلاس بنشینم ، نظاره‌گر و شنونده باشم. تا اینکه استاد کیانی ردیف عبدالله دوامی را به عنوان سرمشق تعیین کردند و مطابق روال قدما، فراگیری را از دستگاه شور، درآمد آغاز کردم. پس از تحصیل دو دوره ردیف، استاد گفتند با سلیقه خودتان، شعری انتخاب کنید سپس تلفیق و ترکیب آموخته‌های خود را به کار ببندید و پس از گذشت این دوره هم پیشنهاد کردند یکی از شیوه‌های آواز قدما را انتخاب کنم. با صحبت و مشاوره‌ای که با اساتید دیگر داشتم (شیوه آوازی سلیمان خان امیر قاسم‌خانی) را برگزیدم. با خود اندیشیدم. حافظ فرماید:

ای مگس عرصه سیمرغ نه جولانگه توست

عرض خود می‌بری و زحمت ما می‌داری

حدود ده سال روی آثار سلیمان امیر قاسم‌خانی زیر نظر استاد کیانی مطالعه و تمرین می‌کردم و پس از آن، یک دوره تلفیق، شیوه آوازخوانی قدما را زیر نظر ایشان تحصیل نمودم. نتیجه اینکه طی دوران هنرجویی خود، چگونگی شنیدن موسیقی، مطالعات صفحات گذشته و نوارهای موسیقایی، اجرا و تدریس موسیقی، زیبایی‌ها و معنای بودن موسیقی و سایر موارد، دنیای دیگری را به رویم گشوده شد که از خداوند برایشان، طول عمر باعزت توأم با تندرستی و آرامش می‌طلبم. حافظ می‌فرماید:

امروز قدر پند عزیزان شناخته‌ام یارب روان ناصح ما را از تو شاد باد

ب. تقدیم و تقدیر:

حافظ وظیفه تو دعا کردن است و بس
در بند آن مباش که نشنید یا شنید

(حافظ)

- در بدو امر این کتاب را به روان پاک پدر و مادرم تقدیم می‌دارم دوران کودکی و نوجوانی‌ام را که در آغوش گرم و پرمهرشان آواز بختیاری (خداوندا منم یک بنده) را در گوش من زمزمه می‌کردند و مرا با شعر و موسیقی آشنا کردند.

- به روح بلند زنده‌یاد استاد محمدرضا لطفی تقدیم می‌دارم که در جلسه معلمین و مدرسین مکتبخانه میرزا عبدالله، نگارنده را در جمع اساتید به عنوان ردیف‌دان معرفی کردند. (البته پر واضح است که از لطف و محبتی بود که ایشان نسبت به زنده‌یاد عبدالله دوامی داشتند) و نیز اولین اجرای برنامه پژوهشی اینجانب را تحت عنوان (مقایسه ردیف میرزا محمود کریمی و استاد عبدالله دوامی) را صمیمانه ارشاد و مدیریت کردند تقدیم می‌دارم.

- همچنین به روح پرفتوح زنده‌یاد استاد رضوی سروستانی تقدیم می‌کنم که علاوه بر فراگیری ردیف، به بنده یادآوری نمودند، تمرین و تلاش خود را روی پرده‌های بم متمرکز نمایم و این تمرینات برای بنده بسیار مفید و مؤثر واقع شد.

سعی ناپرده در این راه به جایی نرسی مزد اگر می‌طلبی طاعت استاد ببر
- به استاد گرانقدر جناب مجید تقدیم می‌دارم که رفتارش، گفتارش، پندارش بسی نیکو و پسندیده است. همه ابعاد زندگی‌اش، موسیقایی و هنری است و نه تنها درس موسیقی، بلکه درس زندگی و اخلاق از ایشان فراگرفتم.

- به زنده‌یاد استاد علی اصغر بیانی نازنین تقدیم می‌کنم. با وجود مشغله زیادی که داشتند در برنامه‌های پژوهشی متعددی که به یاد اقبال آذر، نکیسا، همایش درویش‌خان و غیره برگزار شد، شاگرد خود را مشفقانه همراهی و ارشاد می‌کردند و با حضور سبز و گرمشان، موجب انگیزه و شوق در وجود اینجانب و هنرجویان و مسرت خاطر مخاطبین می‌شدند تقدیم می‌دارم.

- در خاتمه موارد فوق از صبوری خانواده به‌ویژه همسر گرامی و دختر دلبندم که در طراحی و ارائه برنامه‌های پژوهشی کمک‌حالم بودند و فرزند عزیزم آرمان که در راه فراگیری موسیقی اصیل ایرانی نزد، سه استاد برجسته کشورمان، زنده‌یاد لطفی، داریوش طلایی و مجید کیانی ادامه داده و ادامه می‌دهند و تحت‌تأثیر موسیقی‌های مدرن و جدید امروزی قرار نگرفتند و نیز آوانویسی آواز ابوعطای سلیم‌خانی را به عهده داشتند. تقدیم می‌کنم.

- تقدیر

از محقق ارزنده جناب بهروز مبصری که لطف کردند کاستی از محفل خصوصی سلیمان امیر قاسم‌خانی را به این جانب اهدا کردند و نیز از هنرجویان آموزشگاه آرمان و دانشجویان صمیمی رشته آواز (ردیف‌خوانی) و جواب آواز در دانشگاه فرهنگ و هنر واحد ۱۱، خانم اکبری و جناب مهندس حاج حسینی، مهندس محمدرضا خادمی، دکتر محسن عبدالملکی، عظیم شمیسا، جناب شیخی و دوستان دیگر که در برنامه‌های پژوهشی و نیز تایپ و ویراستاری مطالب، صادقانه تلاش کردند و ما را تنها نگذاشتند نیز تشکر می‌کنم. حافظ فرماید

به دور لاله قدح گیروبی ریامی باش به بوی گل نفسی همدم صبامی باش

ج - سخنی با خوانندگان کتاب و راهنمای استفاده از آن

فردا که پیشگاه حقیقت شود پدید شرمنده رهروی که عمل بر مجاز کرد
(حافظ)

اولین اسناد موسیقایی مربوط به دربار ساسانیان و به خصوص دوره خسرو پرویز یافت شده است که نام موسیقی دانانی چون رامتین، بامشاد، نکیسا، آزاد، سرکش و باربد هنوز نامشان در تنظیم و ساماندهی موسیقی اصیل ایرانی باقی مانده است. در این دوره هفت ساختار مقامی معروف به مقامات خسروانی و سی لحن و ۳۶۰ ملودی، براساس روایات هرودت و زنون (دستگاه در موسیقی ایرانی، ص ۱۷، اثر هرمز فرهنگ، انتشارات پارت، چاپ ۱۳۸۰) موجود است و بعد از اسلام نیز موسیقی دانانی چون ابراهیم و اسحاق موصلی، ابونصر فارابی، ابوالفرج اصفهانی، ابن سینا، صفی‌الدین ارموی، قطب‌الدین شیرازی و عبدالقادر مراغی مباحث موسیقی را دنبال می‌کنند. (در کتاب شرح جوامع موسیقی) در خصوص نقطه نظرهای ابن - سینا، موضوعات موسیقی را یکی تلحین، نغمات، ابعاد، اجناس و دیگری ایقاع که درباره زمان‌های خالی بین نغمات و فقرات بحث می‌کند و بالاخره در دوران معاصر نیز که نمونه‌ها و زانرهای موسیقی اصیل ایرانی برگرفته از صفحاتی که از میرزا عبدالله، میرزا حسینقلی، درویش‌خان، سیداحمد، طاهرزاده، اقبال و استادان دیگر گرفته شده است، به‌عنوان مراجع و منابع نظری و عملی اهل تحقیق به شمار می‌آیند. پس از این مقدمه کوتاه و به نظر نگارنده، در مطالعه و پژوهش هر اثر هنری به عواملی همچون:

الف. نگرش و طرز فکر؛

ب. آموزش که خود شامل:

۱. مُدال یا ساختار و (مایگی structure). باتوجه به این که واضح است که هسته اصلی ملودی مایه است؛
 ۲. بافت و ترکیب ملودی (نغمگی texture)؛
 ۳. کارکرد صورت (form)؛
 ۴. تجزیه و تحلیل، تلفیق، مقایسه، شیوه‌های هنری؛
 - ج. نظم‌پذیری؛
 - د. تجزیه و تحلیل؛
 - ه. ذوق و ابتکار، همخوانی، قرینه‌سازی با سایر هنرها؛ و. جمال‌شناسی؛
 - و. رسیدن به امضای خود (رسیدن به خود واقعی) و ماندگاری و تأثیر بر اهل هنر و اهل نظر باید توجه کرد.
- در شرایطی که آوازخوانی، بداهه‌خوانی، ردیف‌خوانی، و به‌طورکلی هنر در جامعه امروزی بی‌رنگ و کم‌رونق شده و به مانند هر مقوله هنری دیگر، آسیب‌های جدی دامنگیر آن شده است، از جمله: ۱. شناخت‌نداشتن و بی‌توجهی اولیای فرهنگی و هنری به امور موسیقایی به‌ویژه هنر آواز خوانی ۲. هجوم و نزدیکی فرهنگی ملل و نیز تکرر و تنوع رسانه‌ها و وسایل صوتی و صنعتی مدرن همچنین موسیقی‌های وارداتی ۳. ظرافت‌های مینیاتوری و ریزهنری و زمان‌بر بودن آن‌ها ۴. سطحی نگری اهالی موسیقی و به‌طورکلی جامعه ۵. تلفیق موسیقی‌های عربی، ترکی و غربی و خلط آن با موسیقی دستگاهی ایران ۶. تک‌صدایی بودن آواز و عوامل دیگر. حافظ فرماید اگر بر من نبخشایی پشیمانی خوری آخر
- به خاطر دارا این معنی که در خدمت کجاگفتم

بر آن شدیم که نسل جوان و آیندگان را با موسیقی‌های آوازی اصیل ایرانی دوران گذشته تحت‌عنوان هفت ستاره آواز کلاسیک ایرانی قبل از استاد بنان را که به گفته استادان بزرگ کشورمان به عصر طلایی و شکوفایی موسیقی این سرزمین بر می‌گردد، تدارک ببینیم.

سعی بر این است که کتاب پیش‌رو به‌مانند سایر کتب موسیقی، استناد به آثار و عبارات‌ها و کتب غربی و با اصطلاحات پیچیده ارائه نشود. از حواشی به دور باشد. مطالب هرچه بیشتر به زبان ساده، موجز و مختصر ارائه شود که نتیجه و حاصل تجربیات و اجراهای پژوهشی نگارنده، مکتوب و مدون شده است و این‌طور نیست که هرچه خود داشته‌ایم از بیگانه تمنا کرده باشیم. هدف این است تا مطالب این کتاب به‌صورت کاربردی ارائه شود. زندگی‌نامه‌ها در همه کتب موسیقایی و نیز در همه سایت‌ها، با کمی تفاوت، غالباً یکسان ارائه شده‌اند اما در بخش‌های دیگر و عمده کتاب که احتیاج به تجزیه و تحلیل دارد از تجارب شخصی یا سوالات پیش‌آمده هنرجویان و دانشجویان و یا از اجرای برنامه‌های پژوهشی به‌دست آمده است. چیدمان مطالب برحسب اولویت، ابتدا زندگی‌نامه عبدالله دوامی را که به گفته اساتید بزرگ کشورمان، جامع‌ترین و غنی‌ترین ردیف موسیقی آوازی و اصیل ایرانی است، سرلوحه این کتاب قرار داده‌ایم و بعد درباره سید احمد خان ساوهای که برخی از اساتید مکاتب آوازی برگرفته از مکتب پارس یا فارس که سید احمد را پرچم‌دار این مکتب (موسیقی شهری) می‌دانند و به‌دلیل سهل و ممتنع بودن آوازش، شاگردی از این استاد معرفی نشده است و سوم اقبال‌السلطان را ارائه خواهیم داد که در دوره‌ای، سلطان آواز اصیل ایرانی و مکتب تبریز را ناشی